

УКРАЇНСЬКА БІБЛІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ НА ТЛІ ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ І НЕСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ (на матеріалі словника «Лепта біблейської мудрости» вісімнадцятьма мовами)

Наталія Венжинович,
доктор філологічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет

Стаття присвячена опису особливостей біблійних фразем української мови на тлі інших слов'янських і неслов'янських мов на матеріалі словника «Лепта біблейської мудрости». У цьому виданні представлено 130 найбільш уживаних стійких висловів вісімнадцятьма мовами – десятьма слов'янськими і вісьмома неслов'янськими. Основним критерієм відбору мовних одиниць у словнику став культурологічний. Унаслідок проведеного дослідження авторка доходить висновку про вагомість матеріалів цієї лексикографічної праці, яка стане в пригоді при вивченні історії, культури, традицій, звичаїв українського та інших народів, а також при укладанні довідкових джерел такого типу.

Ключові слова: біблійні фраземи, крилаті вислови, слов'янські та неслов'янські мови, лінгвістичний опис, культурологічний критерій.

Venzhynovych Natalie. Ukrainian Biblical Phraseology against the Background of other Slavonic Languages (on the material of the dictionary «A Mite of Biblical Wisdom» in eighteen languages). *The aim of the article is to describe the peculiarities of biblical phrases of the Ukrainian language against the background of other Slavonic and Non-slavonic tongues on the material of the dictionary «A Mite of Biblical Wisdom». The topicality of the article is in description 130 most frequently used set expressions in eighteen languages which represented in this edition. The main task of the article is to demonstrate the peculiarities of biblical phrases of the Ukrainian language against the background of other Slavonic and Non-slavonic tongue. It has been ascertained, that popular expressions in very literary language are a cultural stock of a nation, as in the beginning they penetrated into a human language as its passive store. Native speakers are aware of what these words mean and approximately their origin. A popular expression becomes an acquirement of man, enters into an active word-stock at the time, when he or she knows, where a certain word came from what it meant in the primary context, how it may be used to the point in one's own speech. Attention is concentrated on the fact that the peculiarity of biblical popular expressions is their active entrance into the texts of literary works, publicism as well as contemporary spoken tongue member of peoples. It has been noted, that often the one who speaks or writes even does not realize that he or she uses Biblicisms, as such expressions have been adopted from the early childhood, while listening to parents' tales, literary works, theatre, cinema and television. A conclusion is made that the Bible left a marked trace in a great number of world languages. Its popular expressions may be in the forms of individual words, word combinations and whole sentences, which, being isolated from a biblical context, are used as stable language units in the generalized, figurative or picturesque meaning. The problem of real usage of biblical expressions in contemporary speech and realization of their sacral source have become the basic subject-matter of the present scholarly research. As a result of the study, the author accentuates the significance of the collected material for this lexicographic work, which will be of use in learning history, culture, traditions, customs of Ukrainian and other peoples as well as at compiling reference sources of the above-mentioned type.*

Key words: Biblical phrases, popular expressions, Slavonic and non-Slavonic languages, linguistic description, culturological criterion.

Вступ. Останнім часом посилюється інтерес до вивчення стійких мовних одиниць, що відображають віковичну народну мудрість, закладену у Святому Письмі. Попри те, що зроблено в цій царині немало, нині науковці по-новому підходять до вивчення фразеологічних висловів (див. Алефиренко, 2008; Мельник, 1997; Ужченко&Ужченко, 2007).

Під фразеологізмом розуміємо, як і В. Ужченко, надслівну, семантично цілісну,

відносно стійку (з допущенням варіантності), відтворювану й переважно експресивну одиницю, яка виконує характеризувально-номінативну функцію (Ужченко&Ужченко, 2007: 26). В. Жайворонюк справедливо, на наш погляд, зазначає, що саме антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць збуджує зацікавленість до ролі мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, до взаємовідношення народу – творця мови та власне мови як значною мірою

творця її носія. ... залишається непорушною головна основа давньої віри – природопоклонство. Усе, від чого залежала людина в своєму щоденному житті, продовжувало залишатися об'єктом якщо не поклоніння, то пошанування – небесні світила, земля, природні стихії, а також основні світи – рослинний, тваринний, мінеральний. Сама ж вона, як і раніше, продовжує бути центральною постаттю цього макросвіту, принаймні вважає себе такою (Жайворонок: 3). Цілком погоджуємося з твердженням В. Ковалю, який вважає, що етнокультурна інтерпретація фразеологізмів потребує скрупульозного дослідження як мовних, так і позамовних чинників їх формування (Коваль: 193). На думку В. Васильченка, нині помітне посилення міждисциплінарних студій, яке в етнографів зумовлене загальною зацікавленістю етнолінгвістикою та пошуком нових, точніших методів опису, а у фразеологів – потребою використання позамовного матеріалу для коментування багатьох мовних фактів (Васильченко: 70–71).

Упродовж тривалого часу, ще з часів хрещення Київської Русі, окремі слова, словосполучення і речення переходили з Біблії в розмовну мову народу. Спочатку це могли бути цитати, якими мовці підтверджували слушність своїх думок або заперечували чийсь. Поступово цитати відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, образного значення.

Погоджуємося з думкою А. Ковалю, яка стверджує, що в кожній літературній мові крилаті слова – це культурний фонд нації. Спочатку крилаті слова потрапляють у мову людини як її пасивний запас: вона знає, що означають ці слова і приблизно їх походження. Але щоб крилате слово стало надбанням людини, увійшло в активний словник, вона мусить точно знати, звідки слово прийшло, що воно означає у первісному контексті, як його можна доречно вжити у власному мовленні (Коваль: 9).

Методи дослідження. У роботі застосовано описовий метод для систематизації та інтерпретації зафіксованого матеріалу, відтворення виявів буття й діяльності людей засобами фраземіки, а також *порівняльно-зіставний метод* – для виокремлення особливостей менталітету народів, які відображено у фразеологічному багатстві різних мов. *Компонентний аналіз* використано для відтворення лексичного значення складників фразем, *контекстуальний аналіз* – для кваліфікації належності мовних одиниць до фразеологічної системи мови.

Результати й дискусії. Особливістю біблійних крилатих висловів є їх активне входження в тексти літературних творів, публіцистику, а також у сучасне живе мовлення

багатьох народів. Часто той, хто говорить чи пише, навіть не усвідомлює, що використовує бібліїзми, оскільки такі вислови засвоєні з раннього дитинства з розповідей батьків, літературних творів, театру, кіно й телебачення. Наприклад, не всі ототожнюють із текстом Біблії такі вислови, як *бити себе в груди, вилити душу* перед ким, *каменя на камені не залишити, копати яму іншому, посипати голову попелом, служити двом панам, побудувати на піску* тощо.

Вплив релігії на культуру – очевидний, особливо – християнської релігії на християнську культуру, на образотворче мистецтво, літературу, мораль, філософську думку. Без знання Біблії й біблійних сюжетів складно зрозуміти й класичний живопис. Так само помітний слід залишила Біблія і в багатьох мовах світу. Це крилаті вислови – окремі слова, словосполучення й цілі речення, які, відірвавшись від біблійного контексту, вживаються як усталені (фразеологічні) одиниці мови – в узагальненому, переносному або образному значенні (Коваль: 8–9).

Проблема реального використання біблійних висловів у сучасному мовленнєвому узусі й усвідомлення їх сакрального джерела стала основним предметом дослідження в рамках міжнародного наукового проекту «European Dictionary Biblicalisms» (2014–2015), а представлено багатомовне видання – це один із конкретних результатів роботи над цим міжнародним проектом.

У створенні «Русско-славянського словаря библейских крылатых выражений и афоризмов с эквивалентами в германских, романских, армянском и грузинском языках» (Русско-славянский словарь..., 2019), який нещодавно вийшов із друку в Білорусі, брали участь 20 фразеологів із 15 слов'янських і неслов'янських країн – Вірменії (А. Саркісян), Білорусі (М. Гутовська, Є. Іванов), Німеччини (Х. Вальтер), Грузії (З. Адамія, М. Чабашвілі), Італії (А. Морпурго), Іспанії (М. Руїс-Сорилья), Польщі (Е. Коморовська), Македонії (Н. Прасолова-Мілчовська), Росії (О. Альошин, А. Макарова, В. Мокієнко), Сербії (Д. Дракулич-Прийма), Словаччини (Д. Балакова), Словенії (Е. Кржишнік), України (Н. Венжинович), Хорватії (Ж. Фінк-Арсовські), Чехії (Н. Райнова, Я. Шинделаржова). Видання підготовлене під керівництвом Голови Фразеологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів проф. В. Мокієнка. Одним із важливих критеріїв відбору мовних одиниць став культурологічний. У репрезентоване видання увійшли ті бібліїзми, які найяскравіше відображають текст Біблії в її культурологічній ретроспективі. Таке порівняння, на нашу думку, дає багатий матеріал для поглиблення лінгвокраїнознавчої інформації, а

також для порівняння свого національного сприйняття Святого Письма з його джерелом – текстами Біблії національними мовами.

Основою цього словника слугував шести-мовний довідник «Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках», який був підготовлений фразеологами Білорусі, Німеччини, Словаччини, Росії, України, і виданий в Могильовському державному університеті імені А. О. Кулешова 2014 року (Лепта библейской мудрости, 2014). У цьому словнику описано 135 найбільш відомих крилатих висловів та афоризмів із різних біблійних джерел та їх еквіваленти і / чи відповідності в трьох слов'янських і двох германських мовах. У свою чергу, в основу шести-мовного словника було покладено російсько-німецько-словацький словник біблізмів «Лепта библейской мудрости» Д. Балакової, Х. Вальтера і В. Мокієнка, виданий у Німеччині в Грайфсвальдському університеті імені Е. М. Арндта 2012 року (перевиданий у 2015 році під назвою «Из библейской мудрости») (Балакова & Мокиенко, 2012; Балакова & Мокиенко 2015).

Укладачі презентованого словника зробили спробу створити таке довідкове видання, яке дозволить поглибити знання в галузі походження, значення і правильного використання біблізмів. Матеріали словника були попередньо апробовані в ході роботи з виявлення реального статусу біблізмів у сучасних європейських мовах у рамках міжнародного наукового проекту «Bible and Christianity in Phraseology» (2010–2013 гг.) під керівництвом проф. Д. Балакової (Католицький університет Ружомберка, Словаччина). Результати цього проекту опубліковані, зокрема, в монографії Д. Балакової, В. Ковачової і В. Мокієнка «Наследие Библии во фразеологии» (Балакова, Ковачова, Мокиенко, 2013) і в колективній монографії (Die slawische Phraseologie und die Bibel, 2013). У словнику реалізовані і принципи лексикографічного опису фразеологічних і пареміологічних одиниць, які походять із Біблії, і опрацьовані на матеріалі російської, німецької, польської та чеської мов і втілені в таких монолінгвальних і перекладних словниках, як «Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений» (Мокиенко, 2014).

Укладачі репрезентованого словника використали наявний лексикографічний досвід опису біблійних крилатих слів і висловів та їх міжмовних відповідників.

«Русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с эквивалентами в германских, романских, армянском и грузинском языках» включає 130

найвідоміших у сучасній російській літературній мові крилатих висловів і афоризмів із біблійних джерел, еквіваленти біблізмів у сучасних літературних слов'янських мовах (білоруській, болгарській, македонській, польській, сербській, словацькій, словенській, чеській, українській, хорватській), германських (англійській, німецькій, шведській), романських (іспанській, італійській, французькій), а також кавказьких (вірменській, грузинській) мовах.

Мета цієї праці – дати системний і комплексний лінгвістичний опис найвідоміших російських біблійних висловів та афоризмів і послідовне їх зіставлення з аналогічними одиницями в слов'янських і неслов'янських мовах. Біблійні крилаті вислови й афоризми супроводжуються в словнику стилістичними помітками, тлумаченнями значень і цитатами з Біблії (а в низці випадків й історико-етимологічними довідками). Водночас укладачі словника намагалися найточніше подавати покликання на відповідні місця Біблії всіма мовами, щоб показати як подібності, так і відмінності в полілінгвальному просторі сучасної Європи. Окремо подаються біблізми кожною мовою.

Біблізми українською мовою добиралися нами з видання [6]. Наводимо приклад опису фраземи в словнику (подаємо сімома мовами з вісімнадцяти).

ВНОСИТЬ / ВНЕСТИ [СВОЮ] ЛЕПТУ
во что. Книжн. или публ. одобр. Внести свой, пусть небольшой, посильный вклад в общее дело; принять посильное участие в чём-л. полезном.

Выражение возникло на основе евангельской притчи о бедной вдове, отдавшей в качестве пожертвования в храм все, что у нее было: две последние монеты – *лепты*. Щедрые взносы богачей, дающих от избытка, противопоставляются здесь скромному, но поистине жертвенному вкладу:

«И сел Иисус против сокровищницы и смотрел, как народ кладет деньги в сокровищницу. Многие богатые клали много. Придя же, одна бедная вдова положила две *лепты*, что составляет кодрант. Подозвав учеников Своих, Иисус сказал им: истинно говорю вам, что эта бедная вдова положила больше всех, клавших в сокровищницу, ибо все клали от избытка своего, а она от скудости своей положила все, что имела, все пропитание свое» (Мк 12, 41-43; ср.: Лк 21, 1-4).

Лепта (др.-греч. *λεπτόν* от *λεπτός* – «тонкий, маленький», ново-греч. *λεπτό*) – мелкая монета в Древней Греции и денежная единица современной Греции до 2002 года. Так называлась и мелкая монета, которую чеканили в

Иудее еще до римского господства, между 160 – 63 гг. до Р. X.

Англ. **to add (to contribute) one's mite to smth.**

• And Jesus sat over against the treasury, and beheld how the people cast money into the treasury: and many that were rich cast in much. And there came a certain poor widow, and she threw in two mites, which make a farthing. (Mk 12, 41-42).

• And he looked up, and saw the rich men casting their gifts into the treasury. And he saw also a certain poor widow casting in thither two mites. And he said, Of a truth I say unto you, that this poor widow hath cast in more than they all. (Lk 21, 1-3).

Болг. **давам / дам своята лепта (своя дял, принос).**

• И като седна Исус срещу съкровищницата, гледаше как народът пуска пари в съкровищницата; и мнозина богаташи пускаха много. А една бедна вдовица дойде и пушна две лепти, т. е. един кодрант. (Марко 12, 41-42).

• Като повдигна очи, Исус видя богатите, че пускат даровете си в съкровищницата. А видя и една бедна вдовица, че пускаше там две лепти. И каза: Истина ви казвам, тази бедна вдовица пушна повече от всички; защото всички тези пуснаха в съкровищницата за Бога от излишъка си; а тази от немотията си пусна целия имот, който имаше. (Лука 21, 1-4).

Исп. **echar dos blancas** (no se utiliza fuera de la Biblia).

• Estando Jesús sentado delante del arca de la ofrenda, miraba cómo el pueblo echaba dinero en el arca; y muchos ricos echaban mucho. Y vino una viuda pobre, y echó dos blancas, o sea un cuadrante. Entonces llamando a sus discípulos, les dijo: de cierto os digo que esta viuda pobre echó más que todos los que han echado en el arca; porque todos han echado de lo que les sobra; pero ésta, de su pobreza echó todo lo que tenía, todo su sustento. (Mc 12, 41-44).

• Levantando los ojos, vio a los ricos que echaban sus ofrendas en el arca de las ofrendas. Vio también a una viuda muy pobre, que echaba allí dos blancas. Y dijo: En verdad os digo, que esta viuda pobre echó más que todos. Porque todos aquellos echaron para las ofrendas de Dios de lo que les sobra; mas ésta, de su pobreza echó todo el sustento que tenía. (Lc 21, 1-4).

Польск. **wdowi grosz.**

• Potem usiadł naprzeciw skarboxy i przypatrywał się, jak tłum wrzucał drobne pieniądze do skarboxy. Wielu bogatych wrzucało wiele. Przyszła też jedna uboga wdowa i wrzuciła dwa pieniądze, czyli jeden grosz. (Mk 12, 41-42).

• Gdy podniósł oczy, zobaczył, jak bogaci

wrzucali swe ofiary do skarboxy. Zobaczył też, jak uboga jakaś wdowa wrzuciła tam dwa pieniądze, i rzekł: „Prawdziwie powiadam wam: Ta uboga wdowa wrzuciła więcej niż wszyscy inni. Wszyscy bowiem wrzucali na ofiarę z tego, co im zbywało; ta zaś z niedostatku swego wrzuciła wszystko, co miała na utrzymanie”. (Łk 21, 1-4).

Укр. **вносити / внести свою лепту у що** (книжн., схвальн.).

• І сів Він навпроти скарбниці, і дививсь, як народ мідяки до скарбниці вкидає. І багато заможних укидали багато. І підійшла одна вбога вдовиця, і поклала дві лепти, цебто гріш. І покликав Він учнів Своїх та й промовив до них: Поправді кажу вам, що ця вбога вдовиця поклала найбільше за всіх, хто клав у скарбницю. Бо всі клали від лишка свого, а вона поклала з убогства свого все, що мала, – свій прожиток увесь... (Mr 12, 41-44).

• І поглянув Він угору, і побачив заможних, що кидали дари свої до скарбниці. Побачив і вбогу вдовицю одну, що дві лепти туди вона вкинула. І сказав Він: Поправді кажу вам, що ця вбога вдовиця вкинула більше за всіх! Бо всі клали від лишка свого в дар Богові, а вона поклала з убогства свого весь прожиток, що мала... (Лк 21, 1-4).

Швед. **att bidra med sin kopparslant** ("att hjälpa till efter bästa förmåga") (används uteslutande i ett bibliskt sammanhang); **att dra sitt strå till stacken.**

• Han satte sig mitt för tempelkistan och såg hur folk lade ner pengar i den. Många rika gav mycket. Så kom där en fattig änka och lade ner två kopparslantar, alltså några ören. Då kallade han till sig sina lärjungar och sade: "Sannerligen, den där fattiga änkan har lagt mer i tempelkistan än alla de andra. De gav alla av sitt överflöd, men hon gav i sin fattigdom allt hon ägde, allt hon hade att leva på". (Mark 12, 41-42).

• Han tittade upp och såg hur de rika lade sina gåvor i tempelkistan. Men han såg också en fattig änka lägga ner två kopparslantar, och då sade han: "Sannerligen, den där fattiga änkan gav mer än alla de andra. De tog av sitt överflöd och lade det bland gåvorna, men hon gav i sin fattigdom allt vad hon hade att leva på". (Luk 21, 1-3) (Лепта біблейської мудрости: 204 – 2008).

Такий опис бібліїзмів в одному словнику покликаний сприяти підвищенню культури мовлення в тій сфері, яка, без сумніву, є духовною скарбницею кожного європейського народу. Це хоч би частково допоможе носіям різних мов (особливо молоді) більш усвідомлено ставитися до спільної культурної спадщини Європи, підвищить їх культуру мовлення і – що, може, найголовніше – змусить їх більш вдумливо ставитися до мовного спадку, зафіксованого в Біблії.

Констатуємо, що у фразеологізмах із Святого Письма закладений глибокий повчальний смисл. Ключові слова, як бачимо, позначають загальнолюдські моральні категорії: добро, зло, зрада, вірність тощо. У стійких виразах майстерно відтворено як добрі, так і злі вчинки людини. Біблійні притчі є віддзеркаленням широкої палітри людського життя і діяльності у всіх його виявах.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що у фразеологізмах – споконвічна мудрість етносів, яка проектується і на проблеми сьогодення. Саме смисл, закладений у біблійних фразеологізмах, дає змогу простежити нерозривний зв'язок мови й культури, саме в цих образних мовних знаках яскраво відтворена людина з усіма її позитивними й негативними рисами, вчинками тощо. Усталені мовні звороти зі Святого Письма уможливають проникнення в глибини людської душі за допомогою слова, відтворюють наші корені, найтонші струни людського серця, а повчальний зміст багатьох із них є надзвичайно актуальним сьогодні. Адже цілком справедливо сказано в Біблії, що кожен має *нести свій хрест на свою Голгофу* – у цьому, очевидно, сенс буття етносу на цій землі.

Особливо відзначимо, що російсько-слов'янський словник біблійних крилатих висловів та афоризмів з відповідниками в германських, романських, вірменській та грузинській мовах демонструє спадкоємність і спільні корені християнської культури православної і неправославної Європи. Спільноєвропейські витоки бібліїзмів можуть стати також імпульсом для активізації вивчення європейських мов як іноземних, стимулом для усвідомлення схожих для всіх європейців реалій, слів і духовних цінностей.

Література

Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: монография. Москва: ООО Изд-во «Эллис», 2008. 271 с. **Балакова Д., Вальтер Х., Мокиенко В. М.** Лепта библейской мудрости: краткий русско-словацко-немецкий словарь библейских крылатых слов. Ružomberok; Greifswald; Санкт-Петербург: Е. М. А. – Universität, 2012. 140 с. **Балакова Д., Ковачева В., Мокиенко В. М.** Наследие Библии во фразеологии. Greifswald: Е. М. А. – Universität, 2013. 308 с. **Балакова Д., Вальтер Х., Венжинович Н. Ф., Гувовская М. С., Иванов Е. Е., Мокиенко В. М.** Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. 208 с. **Балакова Д., Вальтер Х., Мокиенко В. М.** Из библейской мудрости: русско-словацко-

немецкий словарь библеизмов. Greifswald: Е. М. А. – Universität, 2015. 344 с. **Біблія**, або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. – Донецьк: Вид-во ОБФ «Східноєвропейська місія», 2008. 1358 с. **Васильченко В.** Обрядовомотиваційні зв'язки українських етнофразем (на матеріалі поховальних фразеологізмів). *Українська мова*. 2009. № 2. С. 70–84. **Жайворонок В. В.** Антологія знаків української етнокультури: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2018. 760 с. **Коваль А. П.** Спочатку було слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ: Либідь, 2001. 312 с. **Коваль В.** Украинская этнофразеология: проблемы интерпретации. *Мовознавство*: доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. Київ, 2002. С. 193-196. **Лепта** библейской мудрости: русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках: в 2 т. / под общ. ред. Е. Е. Иванова, В. М. Мокиенко, Д. Балаковой, Х. Вальтера. Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2019. **Мельник Л. В.** Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1997. 22 с. **Мокиенко В. М.** Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений. С.-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2007. 215 с. **Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.** Фразеология сучасної української мови: підручник. Київ: Знання, 2007. 494 с. **Die slawische Phraseologie und die Bibel.** Greifswald: Е. М. А. – Universität, 2013. 205 s.

References

Alefirenko, N.F. (2008). *Frazeologija v svete sovremennykh lingvističeskikh paradigm [Phraseology in the Light of Modern Linguistic Paradigms]*. Moskva: ООО Izd-vo «ELPIS» [in Russian]. **Balakova, D., Valter, X. & Mokiienko, V. M.** (2012). *Lepta bibleiskoi mudrosti: kratkii rusko-slovatsko-nemetskii slovar bibleiskikh krylatykh slov [A Mite of Biblical Wisdom: A Short Russian-Slovak-German Dictionary of Biblical Popular Expression]*. Ružomberok; Greifswald; Sankt-Peterburg: Е. М. А. – Universität. **Balakova, D., Kovacheva, V. & Mokiienko, V.M.** (2013). *Naslediie biblii vo frazeologii [The Heritage of the Bible in Phraseology]*. Е. М. А. – Universität [in Russian]. **Balakova, D., Valter, X., Venzhynovych, N. F., Hutovskaia, M. S., Ivanov, Ye. Ye. & Mokiienko, V. M.** (2014). *Lepta bibleiskoi mudrosti: bibleiskiie krylatyie vyrazeniia i aforuzmy na russkom, angliiskom, belorusskom,*

- nemetskom, slovatskom i ukrainskom yazykakh [A Mite of Biblical Wisdom: Biblical Popular Expressions and Aphorisms in Russian, English, Byelorussian, German, Slovak and Ukrainian Languages]. Moguliov: MGU im. A.A. Kuleshova.
- Balakova, D., Valter, X. & Mokiienko, V.M.** (2015). *Iz bibleiskoi mudrosti: rusko-slovatsko-nemetskii slovar bibleizmov [From the Biblical Wisdom]*. Greifswald: E. M. A. – Universität.
- Bibliia, abo knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu iz movy davnoievreiskoi i hretskoi na ukrainsku doslivno nanovo perekladena** (2008) [The Bible from the Book of the Scripture of the Old and New Testament from the Hebrew and Greek into Ukrainian Word for Word Translated Anew]. Donetsk: Vyd-vo OBF «Skhidnoevropeiska misiia» [in Ukrainian].
- Vasylchenko, V.** (2009). Obriadovomotyvatsiini zviazky ukrainskykh etnofrazem (na materiali pokhovalnykh frazeolohizmiv) [Ritual Motivation Links of the Ukrainian Ethnophrases (on the Material of the Burial Phrases)] *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 2, 70–84 [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V.** (2018). *Antolohiia znakiv ukrainskoi etnokultury [The Anthology of the Ukrainian Ethnocultural Signs]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Koval, .P.** (2001). *Spochatku bulo slovo: krylaty vyslovy bibliinoho pokhodzhennia v ukrainskii movi [At the Beginning Was the Word: Popular Expressions of the Biblical Origin in Ukrainian]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Koval, V.** (2002). *Ukrainskaia etnofrazeologia: problem interpretatsii [The Ukrainian Ethnophraseology: the Problems of Interpretation]*. *Movoznavstvo: dop. ta povidoml. IV Mizhnar. konhr. ukrainistiv – Linguistics: reports and reports of the IV International Congress of Ukrainianists*, (pp. 193–196) [in Russian].
- Lepta bibleiskoi mudrosti** (2019): *russo-slavianski slovar bibleiskikh krylatykh vurazhenii i aforizmov s sootvetstviiami v slavianskikh, germanskikh, armiaskom i gruzinskom yazykakh: v 2 t. [A Mite of Biblical Wisdom]*. Moguliov: MGU im. A. A. Kuleshova.
- Melnyk, L.V.** (1997). *Kulturno-natsionalna konotatsiia ukrainskykh frazeolohizmiv [Cultural and National Connotation of the Ukrainian Phrases]*. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Mokiienko, V.M.** (2007). *Daviate govorit pravilno! Slovar bibleiskikh krylatykh vyrashhenii [Let us Speak Correctly! A Dictionary of Biblical Popular Expressions]*. Sankt-Peterburg: SPGU [in Russian].
- Uzhchenko, V.D. & Uzhchenko, D.V.** (2007). *Frazeolohiia ukrainskoi movy [Phraseology of Modern Ukrainian]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Die slawische Phraseologie und die Bibel** (2013). Greifswald: E. M. A. – Universität [in German].